

e-ISSN: 2148-4899

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Pamukkale University Journal of Divinity Faculty
Bahar/Spring, 2021, 8 (1), 100-121

MÂVERDÎ'DE SİYASET FELSEFESİ: AHKAMU'S-SULTANİYYE ÖRNEĞİ
Political Philosophy in Mâverdî: The Case of Ahkâmu's-Sultania

Kemal GÖZ

Doç. Dr. Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, İslam Felsefesi Anabilim Dalı. e-Mail: kemalgoz@gmail.com Orcid No: 0000-0001-7296-4042

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received: 12/03/2021
Kabul Tarihi / Accepted: 01/06/2021
Yayın Tarihi / Published: 30/06/2021
Cilt / Volume: 8
Sayı / Issue: 1
Sayfa / Pages: 100-121

Atıf / Cite as: Göz, Kemal. "Mâverdî'de Siyaset Felsefesi: Ahkamu's-Sultaniyye Örneği" [Political Philosophy in Mâverdî: The Case of Ahkâmu's-Sultania]. *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi-Pamukkale University Journal of Divinity Faculty* 8/1 (2021), 100-121. Doi No: <https://www.doi.org/10.17859/pauifd.895587>

İntihal / Plagiarism: Bu makale, İthenticate intihal tarama programı ile taranmıştır. Ayrıca iki hakem tarafından da incelenmiştir. / This article has been scanned with İthenticate plagiarism screening program. Also this article has been reviewed by two referees.

www.dergipark.gov.tr/pauifd

2148-4899

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (PAUİFD), 8 (1) 2021: 100-121
MÂVERDÎ'DE SİYASET FELSEFESİ: AHKÂMU'S-SULTANİYYE ÖRNEĞİ*

Kemal GÖZ**

Öz

Basra'da dünyaya geldiği 975 yılından itibaren çok çalkantılı bir dönemi idrak ederek yaşanan Mâverdî, İslam düşünce tarihinde önemli bilim insanlarından olarak kabul edilmektedir. O, hayatı boyunca İslami ilimlerin bütün bölümlerinde değerli eserler vermiştir. Eserleri arasında en dikkat çeken Ahkamu's-Sultaniyye'dir. Mâverdî içinde ömrünü geçirmekte olduğu toplumun temel problemleri üzerine düşüncelerini çözüm önerileri olarak ortaya koymuştur. Hilafet kavramı üzerine uygulamaları da dikkate alarak geniş değerlendirmelerde bulunmuştur. Mâverdî, halifenin seçimini, özelliklerini, görevlerini ve onu seçecek olan seçiciler kurulunun özelliklerini ortaya koymuştur. Bu hususta hassasiyetini daha ilerilere taşıyarak devlet görevlilerinin özellikleri konusunu da önemle ortaya koymuştur. Bu değerlendirmeler İslam siyaset felsefesi alanında önemli bir yer tutmaktadır. Devletin oluşumu ve sürekliliğinin sağlanması hususunda yöneticilerin en önemli vasfının adaletle hükmetmek olduğunu belirten Mâverdî, toplumun devlet olgunluğuna oluşmasında bu özelliği en önemli unsur olarak değerlendirmiştir. Devlet yöneticilerinin toplumu oluşturan bireylerin temel hak ve hürriyetlerini korumalarının gerekli olduğunu belirtir. Mâverdî'nin Ahkâmu's-Sultaniyye adlı eseri İslâm kamu hukukuna ait ilk müstakil çalışma olarak kabul edilmektedir. O, bu eserinde yanlış uygulamalara karşı tepkisini ortaya koymakta ve temel siyaset felsefesi konusunda teorik bilgileri sunmaktadır. Onun bu eseri temel olarak anayasa, idare, maliye ve toplum içerisindeki bireylerin ilişkilerinin hukuki yönleri üzerinedir.

Anahtar Kelimeler: Mâverdî, Siyaset Felsefesi, Ahkâmu's-Sultaniyye, Devlet, Temel Hak ve Hürriyetler, İnsan Hakları

Political Philosophy In Mâverdî: The Case Of Ahkâmu's-Sultania

Abstract

Mâverdî, who has experienced a very turbulent period since he was born in Basra in 975, is regarded as one of the important scientists in the history of Islamic thought. Throughout his life, he produced valuable works in all parts of Islamic sciences. The most striking among his works is Ahkamu's-Sultaniyye. Mâverdî put forward his thoughts on the basic problems of the society in which he lived his life as solutions. He made extensive evaluations, taking into account the applications on the concept of caliphate. Mâverdî revealed the selection, characteristics, duties of the caliph and the characteristics of the electoral committee that would choose him. By carrying his sensitivity further on this issue, he has also put forward the issue of the characteristics of state officials. These evaluations have an important place in the field of Islamic

* Makalenin Etik Kurul istemediğine dair yazarın yazılı beyanı bulunmaktadır.

** Doç. Dr. Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, İslam Felsefesi Anabilim Dalı, e-Mail: kemalgoz@gmail.com, Orcid No: 0000-0001-7296-4042.

political philosophy. Mâverdî stated that the most important quality of the rulers in terms of the formation and continuity of the state is to rule with justice and considered this feature as the most important factor in the formation of the state maturity of the society. He indicates that state administrators must protect the fundamental rights and freedoms of individuals who make up the society. Mâverdî's work named Ahkâmu's-Sultaniyye is regarded as the first independent study of Islamic public law. In this work, he reveals his reaction to wrong practices and provides theoretical information on basic political philosophy. This work of his is mainly about with the constitution, administration, finance and also legal aspects of the relations of individuals in society.

Keywords: Mâverdî, Political Philosophy, Ahkâmu's-Sultaniyye, State, Fundamental Rights and Freedoms, Human Rights.

Structured Abstract: Mâverdî is an influential political individual of the period he lived as historical sources indicate. He made important evaluations about the qualifications of those who are active in management and politics in order to find solutions, as he saw the existing problems by experiencing them. After discussing the state and its formation, the features and duties of the caliphate attracted attention as the topics that were emphasized in the context of political philosophy. Ahkâmu's-Sultaniyye, a valuable work in all aspects emphasizing the basic qualities and responsibilities of the caliph, has taken its place in the field of political philosophy and moral philosophy as an important work in this respect. In addition to the duties and responsibilities of the caliph, it is seen that the duties and responsibilities of viziers and public officials are also clearly stated. Mâverdî sees the existence of the state and administrators as the most important elements of ensuring the continuity of social life. The continuity of the human generation and the fact that individuals are provided with each other by serving and helping each other shape the view of Mâverdî's political philosophy. People can meet their needs as a result of intellectual and intellectual development. The main thing here is the point where it separates from other living species, animals. They are able to achieve their needs naturally with the abilities given to them. However, human beings can obtain their basic needs as a result of using their mind and idea. Mâverdî made important evaluations on the basic concepts of political philosophy. Mâverdî presented his evaluations in the context of political philosophy in the context of a solution to the basic governance problems of the society he lived through. In addition, it is seen in his statements that he is looking for answers to the basic questions of political philosophy. It is determined that the state, administration, administrators and the fundamental rights and freedoms of the individual are clearly addressed. In order to ensure the formation and sustainability of the state as a political order, it is seen that the society draws attention to the provision of a culture of coexistence by pointing out the virtues that the state officials should have, starting with the head of state, up to the finest detail. This assessment is an important issue identified in the context of political philosophy. Mâverdî is one of the important thinkers who put forward that the internalization of the culture of living together by the individuals who make up the society can be ensured by a just structure dominating the state administration. Mâverdî emphasized the importance of the existence of three main foundations of the state order, which was established to keep social life in order and order, and emphasized the value of the presidency by stating that the existence and protection of these basic elements are the responsibility of the caliph. These basic elements are laid down as laws, the righteous ruler who is responsible for enforcing these laws, and the necessary economic power. It is seen that these evaluations are emphasized by moral philosophers under the title of management ethics, which later found its place in the basic evaluation field of moral philosophy. The fact that the existence of the electorate group (Ehlü'l-Hal ve'l-Akd) who will elect the caliph, that is, the head of state, and their basic characteristics are clearly revealed reveals the magnitude of the basic function of the electoral board membership. This board is formed by fair members. In addition, the members must have the scientific ability to know and evaluate the features that should be found in those who will become

the caliph. Finally, if there is more than one candidate for the caliph, the members of the selection committee should be an individual who has the knowledge, experience and talent to choose which one is qualified for this task. Mâverdî states that, as the duty of the state, those who live in it should do their part to protect their lives, property, wisdom, honor and religion. People will be kept alive, protected and taken care of so that the existence of the state can be preserved and protected. This principle constitutes the most important part of Mâverdî's political philosophy evaluations. Emphasizing the importance of the institutionalization of the state in protecting people's rights and law, Mâverdî attaches great importance to the justice and service organization for this. While revealing the characteristics of the judges in detail, it also highlights the hisbe organization in the context of institutionalization of the service sector. Mâverdî has achieved to offer practical solutions to the basic management problems that emerged in his time with his basic views that we evaluate in the context of political philosophy. He tried to reveal these important issues related to governance in his works, especially in Ahkâmu's-Sultaniyya, from the characteristics of the caliph to his duties, to the features that should be found in the officials he would choose. Because of this feature, it is possible to mention it as one of the basic values of Islamic political philosophy. Mâverdî also put forward the basic principles of living together by saying that the ruler's political authority can be limited by the norms of religion and morality. In this respect, Mâverdî is among the leading thinkers in the field of Islamic Political Philosophy. Emphasizing the importance of current practices, it has revealed the evaluation of the main field. With these evaluations, Mâverdî is a thinker who reveals the balance of religious morality in the field of governance by evaluating the current practices in the field of political philosophy.

Keywords: Mâverdî, Political Philosophy, Ahkâmu's-Sultaniyye, State, Fundamental Rights and Freedoms, Human Rights.

GİRİŞ

Siyaset felsefesi, temel siyaset kavramları, siyasetin temel ilkeleri, siyasi yönetim şekilleri, siyasi otorite ve iktidar gibi siyaset biliminin konularının felsefi olarak ele alındığı bir disiplindir. İnsanların toplu yaşama kültürleri üzerine yapılmakta olan değerlendirmeler olarak ortaya konulduğu için toplumsal problemlerin değerlendirildiği alanı içerisine almaktadır.

Siyaset felsefesinin temel kavramları olarak birey, toplum, devlet, iktidar, meşruiyet, egemenlik ve temel hak ve hürriyetleri zikretmek gerekmektedir. Bunlar üzerine ilk insan topluluklarından günümüz topluluklarına gelinceye kadar devamlı düşünceler üretilmiş ve uygulamaya konulmuştur.

Siyaset felsefesinin temel bazı soruları ele alınarak onlara cevaplar arandığı, bu alanda görüş ortaya koyan bütün düşünürler tarafından açıklıkla bilinmektedir. Bu soruları şu şekilde tespit ve ifade etmek mümkündür:

İnsan toplu yaşamak zorunda mıdır? Toplu yaşamının bazı kurallarından bahsedilebilir mi? Sivil toplum ne demektir? Devletin varlık nedeni nedir? Devletin kaynağı nedir? İktidarlar güçlerini nereden almaktadırlar? İktidarların meşruiyetinin ölçüsü nedir? Egemenliğin kullanılış şekilleri nelerdir? Bireyin temel hak ve hürriyetleri nelerdir ve onların koruyucusu var mıdır?

Siyaset felsefesi, ameli felsefenin bir kolu olarak felsefeyle beraber var olmuş ve bu şekilde varlığını sürdürmektedir. Kadim filozoflardan Eflatun ve Aristo, İslam

Filozoflarından da Fârâbî, Gazali, Mâverdî ve İbn Haldun felsefenin bu alanıyla çok yakından ilgilenmişlerdir.

Burada siyaset felsefesi konusunda görüşlerini ortaya koyacağımız Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habib el-Basri el-Mâverdî, miladi 975 yılında Basra'da dünyaya gelmiş, çocukluk ve gençlik yıllarını burada geçirmiştir. Bağdat'a giderek burada birçok alimden fıkıh, tefsir, hadis ve ahlak dersleri almış, Bağdat'taki medreselerde fıkıh, tefsir ve ahlak dersleri vermiştir. 1045 yılından sonra ömrünü ilmi eserler telif etmeye adanmış Mâverdî 1058 yılında Bağdat'ta vefat edinceye kadar birçok eser telif etmiştir.¹

Mâverdî hayatı boyunca tefsiri başta olmak üzere Ahkâmü's-Sultaniyye'nin yanında birçok eser kaleme almıştır. Ahlak, akaid, tefsir ve siyaset felsefesiyle ilgili eserleri hâlâ üzerinde değerlendirme yapılanlar arasında önemini korumaktadır.²

Mâverdî ömrünü geçirmiş olduğu zaman diliminde toplumun içerisinde bulunduğu temel problemleri tespit etmiş ve o problemlere çözüm olabilecek temel görüşlerini açık bir şekilde ortaya koymuştur. Din ve devlet ilişkilerinin büyük bir kırılma yaşadığı zaman diliminde görüşlerini açık bir şekilde ifade eden Mâverdî, ortaya koyduğu fikirlerle döneminin problemlerine çözüm aramıştır.³ Yaşadığı dönemde fikirleri pratiğe dökülmemiş olsa da, daha sonraki dönemleri etkilemiş, uzun yıllar hilafetle ilgili tartışmalarda referans kabul edilmiştir. Hilafet konusunu en temel yönetim problemi olarak görmüş ve değerlendirmelerini siyaset felsefesi bağlamında yapmıştır. Bu yönüyle Mâverdî, siyasi düşünce tarihi içerisinde kendine önemli bir yer edinmiş ve İslâm siyasi düşüncesinin oluşumunda önemli katkılar sağlamış sıra dışı bir düşünür olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda O, dinin siyasetle olan ilişkilerinin yanında, siyasetin ahlakla olan ilişkileri konusunu da siyaset felsefesinin ilgi alanı içerisine tam bir ustalıkla yerleştirebilmiştir.⁴

Mâverdî'nin siyaset felsefesinin temel sorunlarına bakışı, yaşadığı dönemin değerlendirmelerini yansıtmaya açısından önem arz etmektedir. Bu çalışmada, Mâverdî'nin siyaset felsefesine bakışı Ahkâmü's-Sultaniyye çerçevesinde ortaya konulmaya çalışılacaktır. Siyaset felsefesi bağlamında Mâverdî'nin görüşleri günümüz değerlendirmeleri içerisinde öncelenecek şekilde ortaya konulmaya gayret sarf edilecektir. Bu değerlendirme, Mâverdî'nin görüşlerine temel hak ve hürriyetlere bakışının ortaya konulması açısından farklı bir bakışı yansıtacaktır. Günümüz siyaset felsefesi birikiminin Mâverdî'nin temel görüşlerine bakışı önem arz etmektedir.⁵

¹ Cengiz Kallek, "Mâverdî", *TDV İslam Ansiklopedisi* 28 (2003): 180-181.

² Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed Mâverdî, *el-Ahkamu's-Sultaniyye İslâmda Hilafet ve Devlet Hukuku*, trc. Ali Şafak (İstanbul: Bedir Yayınevi, 1976), VII-IX; Kallek, "Mâverdî", 180-186.

³ Osman Zahid Çiftçi, "Mâverdî Düşüncesinde Din-Devlet İlişkisi", *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi / Journal of Social Sciences* NO: 2, / Ekim / October (2012): 84.

⁴ Mâverdî, *el-Ahkamu's-Sultaniyye İslâmda Hilafet ve Devlet Hukuku*, VII-VIII.

⁵ Cengiz Kallek, "Mâverdî'nin ahlâkî, içtimaî, siyasi ve iktisadi görüşleri", *Divân İlmi Araştırmalar Dergisi*, 17 (Şubat 2004): 231.

Mâverdî'nin eserleri ve temel görüşleri üzerine birçok çalışma yapılmış ve halen de yapılmaktadır. Onun adına yapılan çalışmaların ana başlıklarını şu şekilde sıralamak mümkündür: Bir hukukçu olarak Mâverdî, Mâverdî'nin ahlaki, siyasi, içtimai ve iktisadi görüşleri üzerine yapılan çalışmalar, Ahkâmu's-Sultaniyye üzerine yapılan çalışmalar, eserlerinin edisyon kritiklerle neşredilmesi, eserlerinin tercümelemleri. Yapılan bu çalışmalar içerisinde Mâverdî'nin siyaset felsefesinin önemli kavramlarından olan bireyin temel hak ve hürriyetleri konusunun açık bir şekilde ele alınmadığı görülmektedir. Bu çalışma Mâverdî'nin siyaset felsefesinin en önemli kavramlarından olan temel hak ve hürriyetler konusundaki değerlendirmelerini ortaya koyarak bu husustaki boşluğu dolduracak ve onun daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

1. Siyaset Felsefesinin Temel Sorularına Genel Bakış

Siyaset felsefesinin temel sorularının başında olan ve ilk insandan günümüze gelinceye kadar önemini hiç yitirmeyen ana konu başlığı toplu yaşama problemidir. İnsanoğlu bireysel yaşama pozisyonundan daha çok toplu yaşama şeklini hayata geçiren bir varlıktır. İnsan, gerçekten çok etkili ve gizemli bir varlık olmasına rağmen doğumuyla beraber başkalarının şefkat ve merhametine diğer canlılardan daha çok muhtaç olan bir varlıktır.⁶ Doğumuyla beraber onu birileri sarıp sarmalamaz ve korumazsa hayatını sürdürebilmesi mümkün görülmemektedir.

Böyle olunca toplu yaşama kültürünü insanlık tarihinin en önemli değeri olarak zikretmek mümkündür. Birlik, beraberlik, yardımlaşma, sevgi, saygı ve hoşgörü olarak en önemlilerini zikrettiğimiz birlikte yaşama kültürünün değerlerinin toplumu oluşturan bireyler tarafından içselleştirilerek yaşam tarzına dönüştürülmesi siyaset felsefesinin önemli konu başlıklarındandır.

İnsanlar toplu yaşama süresince bazı kural ve kaidelere uymak zorunda mıdır? Eğer bazı kurallara uymak zorunluluğu var ise bunları kim, nasıl ve hangi yetkileri kullanarak gerçekleştirecektir? Bu sorulara toplumun temel değerleri ve yönetim usulleri çerçevesinde cevap verilmektedir. Bu çerçevede toplu yaşam içerisinde yer alan bireylerin, kendisinin dâhil olduğu toplumun temel kurallarına olabildiğince uymaları huzurlu bir yaşam için tavsiye edilebilir.

Devletler öncelikle kendisinin içerisinde yaşayan ve kendisini o devlete ait bir birey olarak kabul edenlerin oluşturduğu bir birlikteliktir. Bu birliktelikte devlet, gücünü kendisine ait hisseden bireylerden alır ve onlara dayanır. Burada Şeyh Edebali'nin Osman Gazi'ye söylediklerini hatırlamak bu birlikteliğin amacını açık bir şekilde ortaya koyacaktır: "Ey oğul insanı yaşat ki devlet yaşasın".⁷ Devletler siyasi hayatta millet için var olduğunda bireylerin hayatında önemli bir yer edinmiş

⁶ Kemal Göz - Osman Mutluel, *Felsefeye Giriş*, 2. (İstanbul: Gümüşev Yayıncılık, 2018), 144-147.

⁷ Ahmet Şimşirgil, *Ertuğrul'un Ocağı*, 14. Bs (İstanbul: Timaş Yayıncılık, 2013), 27; Saffet Köse, *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu*, (Konya: Mehir Vakfı Yayınları, 2014), 152.

olacaktır. Devlet kendi varlığını devam ettirebilmek için maddi refahı adaletli bir şekilde sağlamalıdır.⁸ Birey devlet ilişkisinin temel ilkeleri de bu şekilde ortaya konulmuş olmaktadır.

Devleti idare eden yöneticiler, toplumu oluşturan bireylerin temel hak ve hürriyetlerini muhafaza etmek sorumluluğunu yerine getirmek durumundadırlar. Çünkü devletlerin varlık nedenleri onların içerisinde yaşayan vatandaşlarıdır. Yönetim görevini yerine getiren iktidarlar güçlerini vatandaşlarından aldığı müddetçe başarılı olacaklardır. İktidarlar meşruiyetlerini içerisinde yaşayan idare ettikleri vatandaşlarından almaktadırlar.

Temel hak ve hürriyetler, her insanın kesinlikle vaz geçemeyeceği önemli kazanımlarıdır. Bu kazanımların içerisinde en önemlisinin yaşama hürriyeti olduğu açıktır. Devletin yöneticilerinin en önemli görevleri, yönetimi altında bulunan toplumun üyelerinin bu temel haklarını korumalarıdır. Bireylerin temel haklarının korunması hususunda yöneticilerin temel görevleri siyaset felsefesi ile ilgili eserlerin tamamında geniş bir şekilde açıklandığı görülmektedir.⁹

2. Ahkâmu's-Sultaniyye ve Siyaset Felsefesindeki Yeri

Ahkâmu's-Sultaniyye¹⁰ Mâverdi'nin devlet, yöneticiler ve siyaset felsefesi hakkında kaleme aldığı en önemli eserlerinden biridir. Bu eser, siyaset, devlet ve siyaset- yöneten ilişkileri konusunda temel bir değerlendirme yaparak literatürde öncelenmektedir. Ali Şafak tercüme yazdığı giriş bölümünde Mâverdi'nin siyasi işler ve yöneticilerle olan ilişkilerinde etkinliğini ve bildiği gerçeklerden ayrılmayışını şu şekilde ifade etmektedir:

“Şehinşah’, ‘Meliku'l-Mülük’ gibi büyüklük belirten sıfatların halifelerin ismi önünde kullanılması ve hutbelerde okunması meselesi yüzünden Halife El-Muktedî Biemrillah ile araları açılmıştır. El-Muktedî Biemrillah, bu isimlerin hutbede okunup okunamayacağını Mâverdî'den sormuş, o da okunamayacağını, sıfat olarak kullanılamayacağını belirtmiş ve delil olarak da ‘Kıyamet gününde, Allah Teâlâ nezdinde isimlerin en bayağısı, bir kimsenin Meliku'l-Mülük (Hükümdarların hükümdarı) ismiyle isimlendirilmesi, anılmasıdır.’” (Buhârî, Edeb, 114; Müslim, Âdâb, 20) hadis-i şerifini ve bu anlama yakın hadisleri göstermiştir.

Büveyh oğullarından Halife Celalü'd-Devle, Mâverdî'nin bu fetvasına dayanarak, Halifelîği zamanında isimlerin başındaki büyüklük bildiren sıfatları, isimleri kaldırmıştır.¹¹

⁸ Çiftçi, “, Mâverdî Düşüncesinde Din-Devlet İlişkisi”, 98.

⁹ Eflâtun, *Devlet*, trc. Çev. S.Eyüboğlu-M.A.Cimcoz, (İstanbul, 1975), 75-85; Fârâbî, *İdeal Devlet (El Medinetü'l Fazıla)*, trc. Ahmet Arslan (Ankara: Divan Kitap, 2013), 78-85.

¹⁰ Mâverdî, *el-Ahkamu's-Sultaniyye İslâmda Hilafet ve Devlet Hukuku*; Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed Mâverdî, *el-Ahkâmu's-Sultaniyye*, thk. İsam Faris el-Harestani ve Muhammed İbrahim ez-Zağli (Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, 1996).

¹¹ Mâverdî, *el-Ahkamu's-Sultaniyye İslâmda Hilafet ve Devlet Hukuku*, VII.

Mâverdî, İslâm kamu hukukuna ait ilk müstakil çalışma olarak kabul edilen Ahkâmu's-Sultaniyye'de yanlış uygulamalara karşı tepkisini ortaya koymakta ve temel siyaset felsefesi konusunda teorik bilgileri sunmaktadır.¹² Eserin genel içeriğine bakıldığında temel olarak anayasa, idare, maliye ve toplum içerisindeki bireylerin ilişkilerinin hukuki yönleri üzerine değerlendirmeler yapıldığı görülmektedir. Tertibinin ve konulara verilen başlık isimlerinin yetkinlik içerisinde tespit edildiği açıktır.¹³ Genel olarak yirmi bölümden meydana gelen eserin bölüm başlıkları İmamet (devlet başkanlığı), vezirlik, valilik (el-imâre ale'l-bilâd), cihad emirliği, iç meseleler (irtidad, bağy, yol kesme) ile başlayıp hisbe teşkilatının açıklandığı bölümle sona ermektedir.

Ahkâmu's-Sultaniyye, Mâverdî'nin siyaset felsefesi bağlamında anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır. Bu eser İslami siyaset felsefesinin en önemli kilit eserlerinden olarak kabul edilmektedir.¹⁴ Mâverdî eserinde İslâm toplumunun siyasî hayatına girmiş bulunan müesseseleri İslâmî prensipler ışığı altında yeniden değerlendirmeye ve ahlâkî erdemlerle mezcederek ortaya koymaya çalışmaktadır.¹⁵ Mâverdî'nin temel hak ve hürriyetler konusundaki değerlendirmeleri Ahkâmu's-Sultaniyye'nin içeriğinde ele alınmıştır. Devletin temel nizamının en önemli dayanağı kamu hukukunu öne çıkararak toplumun değerlerini önceleyen Mâverdî, siyaset felsefesinin temel kavramlarından olan devlet düzeniyle ilgili açıklamalarını eserlerinde açık bir şekilde ifade etmiştir. Bu yönüyle Mâverdî'nin siyaset felsefesiyle ilgili kendinden önceki temel görüşleri tanımlı ve değerlendirmiş olduğu görüşlerinin Fârâbî'nin değerlendirmeleriyle örtüşmesiyle anlaşılabilir.¹⁶ Mâverdî'nin bu değerlendirmeleri belirli konu başlıkları altında ele alınabilir.

3. Devletin Siyasi Nizamı

Müslümanlar bir topluluk olarak devlet olgusunu çok erken dönemlerde keşfetmişlerdir. Devlet kavramını kendi kültürel değerleri çerçevesinde büyük bir ilgiyle değerlendirmişler ve uygulama alanına koymuşlardır.¹⁷ Toplu yaşamın temel ilkelerinin pratik olarak uygulandığı bu yapı, önemini günümüzde de sürdürmektedir. Birlikte yaşama kültürünün dinamiklerinin farkında olarak temel konularda çok öznlü değerlendirmeler yapan Mâverdî, bireylerin iletişimlerinin

¹² Kallek, "Mâverdî'nin ahlâkî, içtimaî, siyasi ve iktisadi görüşleri", 227; Abdullah Çolak, "Mâverdî Ve El-Ahkâmu's-Sultaniyyesi," *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 5/1 (2016): 187.

¹³ Mâverdî, *el-Ahkâmu's-Sultaniyye*, 1996, 12; Mehmet Birsin, "Ebu'l-Hasen El-Mâverdî'nin Ahlak Anlayışı", *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 17 Etik Özel Sayı (2018): 54.

¹⁴ Ahmad Mubarak al-Baghdadi, *The Political Thought of Abu Al-Hasan al-Mawardi* (Edinburg: PHD: University of Edinburg, 1981), 132.

¹⁵ Ömer Menekşe, "İslam Düşünce Tarihinde Devlet Anlayışı: Mâverdî Ve Nizâmülmülk Örneği", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* V/3 (2005): 208.

¹⁶ Farabi, *El-Medinetü'l-Fâzıla*, trc. Nafiz Danışman (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2001), 87-90.

¹⁷ Ömer Menekşe, "Ehl-İ Sünnet Düşüncesinde Devlet Anlayışı: Mâverdî Örneği", *Marife Dergisi*, Yıl:5/Sayı:3 (2005): 137.

sorumluluğunu hissetmelerinin önemine işaret etmektedir. Mâverdî'nin değerlerin konuşulmasından daha çok yaşanmasının önemli olduğu bilinciyle siyaset felsefesinin önemli kavramlarından adaleti öncelediği görülmektedir. Bu değerlendirme, Fârâbî'nin *Medinetü'l-Fazıla*'daki yöneticilerin önemli vasıflarına dayandığı görülmektedir.¹⁸

Devlet, kavram olarak gündeme geldiğinde onu oluşturan bireylerle olan ilişkisi öncelik kazanmaktadır. Toplumun oluşması gerçekleştikten sonra devletin oluşumuna sıra gelecektir. İnsanların farklı yeteneklere sahip olmaları, farklı imkânlarla donanmış olmaları, onları birbirleriyle ihtiyaçlarını giderme hususunda iletişimlerini sağlıklı yürütmeye doğru itmektedir. Bu gerçekler insanın faydacılığı önceleyerek birlikte yaşamaya zorunlu olduğu gerçeğini benimsemesini zorlamaktadır. İnsanın temel ihtiyaçlarını karşılama içgüdüğü onu birlikte yaşamaya doğru karşı konulamaz bir etkiyle sürüklemiştir. Bunun sonucu olarak devlet otoritesinin ortaya çıktığını belirten Mâverdî, bu oluşumu önemsemiş ve belirli kuralların mevcudiyetini eserlerinde inceliklerine varıncaya kadar açıklamış ve ifade etmiştir.

Mâverdî, devletin oluşumundaki süreci ilahi bir plan çerçevesinde değerlendirmektedir. Bu oluşum sürecinin halen gelişimine devam ettiğini ifade ederek devletin bireylerin yaşam tarzlarını olumsuz etkileyecek durumlardan uzak olmasının önemli olduğunu vurgulamaktadır.¹⁹

Mâverdî, toplumu oluşturan bireylerin yönetimine talip olacak olan devlet başkanı ve onun yardımcılığını yapacak olanların sahip olmaları gereken temel özellikler üzerinde çok etkili bir şekilde durmaktadır. Devletin idaresini üstlenen yöneticiler kesinlikle her konuda adaletten ayrılmayacaklardır. Adalet, yöneticilerin yönetilenler nazarında değerlerini yükseltecek önemli bir özelliktir.²⁰ Siyasetin yöneten ve yönetilenlerin temel davranışlarıyla olan yakın ilişkisini tespit eden Mâverdî, siyasette ilkelere dayanan etkili ve gerçekçi bir yönetim teorisi kurmayı hedeflemiş; bunun için adâleti devlet yönetiminin en birinci ilkesi olarak görmüştür. Bu bakımdan adâlet devletin temel bir görevi olarak yöneten ile yönetilenler arasındaki ilişkinin kurallarını belirleyen temel bir değerdir.²¹

Adaleti toplumun bireyelerine sunacak olan adli işlerle görevli olanların özelliklerinin de Mâverdî tarafından önemsendiği görülmektedir. Toplumun adli makamlarla olan işlerini yürütecek olan hâkimlerin özellikleri ve sahip olmaları gereken değerleri ele almış ve bunun adaletin sağlanması için gerekliliğini vurgulamıştır. Ona göre bir hâkim, topluma adalet dağıtacak olan insan, zeki, hür,

¹⁸ Farabi, *El-Medinetü'l-Fâzıla*, 88.

¹⁹ Mâverdî, *el-Ahkâmu's-Sultaniyye*, 1996, 11.

²⁰ Mâverdî, *el-Ahkâmu's-Sultaniyye*, 1996, 110-128.

²¹ Fatih Aydın, "Ahlâk ve Siyasetin Belirleyici İlkesi Olarak Adâlet: Mâverdî Merkezli Okuma", *Eskiye Dergisi*, 42 (Eylül/September 2020) (2020): 1079.

Müslüman, adalet ölçülerine vakıf, sıhhatli ve hukuk bilgisi yönüyle yetkin biri olmalıdır.²²

Yöneticiyi ilk başta mesuliyet yüklediği "Halife" olarak belirten Mâverdî bu özelliklere sahip olan insanları yetiştirip insanlara adalet dağıtmanın önemini vurgular. Siyaset felsefesiyle ilgili eserlerde de yöneticilerde bulunması gerekli vasıflar açıklanmaktadır. Bu özellikler üzerinde günümüz siyaset felsefesi eserlerinde de değerlendirmeler yapılmaktadır. Açık bir şekilde siyaset felsefesinin devlet yönetimiyle ilgili bölümleri bu başlığın muhtevasını aksettirmektedir.²³

Mâverdî, siyaset felsefesi bağlamında devletler hukukunu da incelemektedir. Eserlerinde toplumların da birlikte yaşama kültürü çerçevesinde uymak durumunda olduğu temel ilkeler manzumesinin varlığından bahsetmektedir. Hicaz bölgesinin statüsünün önemli olduğunu belirterek yöneticilerin bu hususta dikkatli davranmalarını tavsiye etmiştir.²⁴

Mâverdî devletin varlık sebebi olarak dinin korunması ve toplumun idare edilmesi hususlarını önemsemektedir. Dine ait konular ile topluma ait konuların beraberce zikredilmesi, devletin varlığının en önemli amacının açıklanması olarak değerlendirilebilmektedir. Bu bakışla Mâverdî, dine ait işler ile toplumun idaresiyle ilgili işleri birlikte ele alarak siyaset felsefesi bağlamında önemli bir bakışı ortaya koymaktadır.²⁵ Bu bakışla İslami hükümetin oluşumunu gerçekleştirirken ekonomik sistemi yönetecek kurumların idari düzenlemelerini de gerçekleştirmesi gerekmektedir.²⁶

Halifenin yerine getirmek durumunda olduğu kamu görevlerini maddeler halinde açıklayan Mâverdî, bu görevlerin yerine getirilmesinde titizlik gösterilmesini istemektedir.²⁷

Mâverdî, halifeyi iktidar kendisine Allah tarafından verilmemiş olsa bile, seçilmişler kurulu tarafından seçilmiş ve hukuki sorumlulukları olan bir icraatçı olarak değerlendirir. Birinci derecede sorumlu idareci olarak halifenin görevlerini bu şekilde zikreden Mâverdî, onun sahip olması gereken vasıflarını önemle vurgulamaktadır. Burada şu tespiti de yapmak yerinde olacaktır. Devletin siyasi nizamı, onu gerçekleştiren idarecilerin sahip oldukları temel erdemlerle devam edecektir. Halife ve yardımcılarının temel vasıflarını en ince teferruatına varıncaya

²² Mâverdî, *el-Ahkâmu's-Sultaniyye*, 1996, 111.

²³ Kınalızade Ali Çelebi, *Ahlâk-ı Alâî*, trc. Murat Demirkol (Ankara: Fecr Yayınları, 2016), 369-481; Celaleddin Devvani, *Ahlâk-ı Celâî*, trc. Ejder Okumuş (Ankara: Fecr Yayınları, 2019), 174-243. Yöneticide bulunması gereken hasletler bu eserlerde maddeler halinde şu şekilde sıralanmaktadır: Yüksek gayeli olmak, isabetli düşünceye sahip olmak. azim ve kararlılık sahibi olmak, musibetlere sabırlı ve tahammüllü olmak, zengin olmak, uygun asker ve itaatkâr bir vatandaş kitlesine sahip olmak. soyu belli olmak.

²⁴ Mâverdî, *el-Ahkâmu's-Sultaniyye*, 1996, 247-272.

²⁵ Mâverdî, *el-Ahkâmu's-Sultaniyye*, 1996, 30.

²⁶ al-Baghdadi, *The Political Thought of Abu Al-Hasan al-Mawardi*, 139.

²⁷ Mâverdî, *el-Ahkâmu's-Sultaniyye*, 1996, 40-42.

kadar açıklayan Mâverdî bunların yöneticilerde yaşam tarzına dönüşmesini önemsemektedir.

3.1. Yöneticilerin Özellikleri (Halife ve Vezirler)

Devleti yönetmeye talip olanlarda bulunması gereken vasıflar Mâverdî tarafından eserlerinde maddeler halinde ortaya konulmuştur. Genel olarak Halifenin vasıfları başlığı altında açıklanan bu şartlar, devlet nizamının ne kadar güçlü temeller üzerine inşa edildiğini de ortaya koymaktadır. Adalet üzerine bina edilen devlet nizamını hayata geçirecek olan halifedir. Onun temel özellikleri bağlamında güçlü olması gerekmektedir.

Halife olacak olan kimsede bulunması gereken vasıflar maddeler halinde ifade edilmektedir. Her yönüyle adaletli bir kimse olmak. Hilafetin görevleri içerisinde kabul edilen bütün işlerde, hükümlerinde ve kararlarında içtihatla bulunabilecek derecede ilim sahibi olmak. Edindiği bilgi birikimini problemlerin çözümünde kullanabilecek zihin duruluğuna sahip olmak. Kulak, göz ve dil gibi temel organlarının işlevlerini yerine getirebilmek hususunda sağlam olmak. Hareketini engelleyecek temel engellilik hallerinden salim olmak. Vatandaşın işlerini idare ve halkın sevk ve idaresini gerçekleştirebilecek bilgi birikimine sahip olmak. Düşmanlarla harp edebilmek ve idaresi altındaki vatandaşları koruyabilmek için imkân, kuvvet ve cesarete sahip olmak. Şecaat erdemini içselleştirerek uygulayabilecek yeteneği hayatında gösterebilmek. Soy bakımından Kureys'e uzanıyor olmak.²⁸

Yöneticilerin en üst seviyesinde bulunan halifede bulunması gereken vasıfların en başında adalet erdeminin öne çıktığı görülmektedir. Halifede bulunması gereken özelliklerin birincisi olan adalet erdemi yönetişimin en önemli unsurlarındandır. Adalet erdemiyle mücehhez olan insanlarda hikmet, iffet ve şecaat erdemlerinin beraberce var oldukları o bireyin davranışlarında kendisini göstermektedirler. İnsanlara adaletle hükmedebilmek, idareciliği adaletle gerçekleştirebilmek birlikte yaşama kültürünün vaz geçilmez kurallarındandır. Bu özellik idarecinin idaresinin güvenilir bir şekilde devamının da güvencesidir. Kendini adalet ilkelerine adanmış güçlü bir sultanın varlığı, adalet erdeminin insanlar arasında yaşam tarzına dönüşmesinin en büyük teminatıdır.²⁹

Halifenin görevini yürütürken vereceği hükümler ve kararlarda isabetli olabilmesini sağlayacak ilmi birikime sahip olması Mâverdî tarafından ikinci madde olarak zikredilmektedir. İlmi yetkinlik idarecinin görevini sağlıklı yürütebilmesi için gerekli olan bir husustur. Her hangi bir idari problemi çözebilmek için gerekli ilmi birikimin kendisinde mevcut olması yanlış karar vermesini önlediği gibi vatandaşlar arasında idaresinin sağlıklı bir şekilde devamını da destekleyici olacaktır. Cahil idarecilerin kesinlikle başarılı olamayacakları, yanlış kararlarla toplumun huzurunu

²⁸ Mâverdî, *el-Ahkâmu's-Sultaniyye*, 1996, 19-20.

²⁹ Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed Mâverdî, *el-Ahkâmu's-Sultaniyye*, ed. İsam Faris el-Harestani - ve Muhammed İbrahim ez-Zağli. (Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, 1996), 5-12.

bozacağı endişesinin Mâverdî'de mevcut olduğu görülmektedir. Çünkü O, idarecilerin ilim sahibi olmasını çok önemsemektedir. Yöneticinin ilim sahibi olmadığında maiyetinde hizmet gören bürokratların etkisi altında kalması kaçınılmazdır. Bürokratlar kendi etkinliklerini sürdürebilmek için her fırsatı değerlendireceklerdir. Bu gerçek en güçlü yöneticiler dönemlerinde bile gözlenebilmektedir. Günümüz siyaset felsefesi değerlendirmelerinde bürokratların yani atanmış olan görevlilerin görev yaptığı alan konusunda yetersiz olan yöneticileri istedikleri şekilde yönlendirdikleri görülmektedir.

Halifede bulunması gereken temel vasıfların yardımcılarını da kapsadığı gerçekliğiyle yöneticilerin tamamının işitme, görme ve konuşma engellisi olmamaları gerektiği ısrarla belirtilmektedir. İdarecilikte genel olarak belirtilen organlarla ilgili engellilikten uzak olmanın önemli olduğunu vurgulayan Mâverdî, bunlara ek olarak fiziki bütün engellilik hallerinden salim olmanın gerekli olduğunu da vurgulamaktadır.

Mâverdî halifenin cesur, savaşçı ve kararlı olmasının gerekliliğini savunur. İdaresi altındaki insanların can, mal, namus, nesil ve dinlerini koruyabilecek cesarete sahip olmasının önemli olduğunu belirtir. Şecaat erdemi, insanın öfke gücünün akıl tarafından kontrolü neticesinde elde edilen bir erdem olarak, halifenin öfkesini aklıyla kontrolünün onu cesur yapacağı gerçeğini Mâverdî önemsemektedir. En son madde olarak da Kureyş soyundan gelmeyi zikreden Mâverdî, bu maddeyi kendisinin belirttiği delillerle ortaya koymaktadır.

Devlet idaresini üstlenen yöneticilerin halkın ahlâkî gelişimleriyle ilgili sorumlulukları, öncelikle kendilerinin erdemli olmasını gerektirmektedir.³⁰ Halifede bulunması gereken önemli vasıfları zikrettikten sonra Mâverdî, vezir olarak görev yapan Halife'nin yardımcılarının da genel bazı önemli vasıflara haiz olmaları gerektiğini zikreder. Devletin işlerini yürütecek olan üst düzey yöneticilerin de önemli vasıflarının bulunması gerektiğini belirten Mâverdî, bu vasıfları şu başlıklar altında ortaya koymaktadır. Emanet ehli olmak. Kendisine emanet edilen makamın hakkını gözetmek. Kendisine yapması için verilen görevleri dosdoğru bir şekilde yerine getirmek. Doğru sözlü olmak. Söylediklerinin doğruluğunda şüpheye düşülmeyen kimse olarak bilinmek. Tamahkârlık yapmamak. Dünya malına hak ettiğinden fazla değer vererek kendisini küçük düşürmemek. İnsanlarla iletişimde problemlili olmamak. Merhametli davranarak kin ve nefrete alan bırakmamak. Hafızasının güçlü olması gerek. Hafızanın güçlülüğü idarecinin yaptığı icraatlarında isabet oranını yükseltecektir. Zeki ve anlayışı yüksek olmak. Nefsinin isteklerini frenlemesini bilen biri olmak. Tecrübe ve ihtisas sahibi olmak.

Bu temel özellikler halife ve vezirlerde bulunması gereken temel vasıflar olarak Mâverdî tarafından önemle vurgulanmaktadır. Mâverdî, siyaset felsefesinin temel

³⁰ Menekşe, "İslam Düşünce Tarihinde Devlet Anlayışı: Mâverdi Ve Nizâmülmülk Örneği", 207.

kavramlarının ana formunu temel hak ve hürriyetlere kendi bakışıyla değerlendirmiş ve önemli bakış açısıyla onları ortaya koymuştur.

Temel kavramlardan birey-toplum kavramları önemli bir konu başlığı olarak siyaset felsefesinde yerini almıştır. Mâverdî, bireyin toplumu oluşturan önemli bir unsur olduğunu belirterek onların hak ve hürriyetlerinin korunmasını önemsemıştır. Bu hususu yöneticilerde bulunması gereken vasıflarda ve yöneticilerin temel görevlerinde ısrarla açık bir şekilde belirtmiştir. Temel hak ve hürriyetlerin adaletle gerçekleştirilebileceğini belirten Mâverdî, yönetici konumunda bulunanların adalet erdemini yaşam tarzı olarak benimsemeleri gerektiğini açıklıkla ortaya koymuştur. Adaletten ayrılmanın halife olmaya mani hallerin başında geldiğini belirterek bu görüşünü temellendirmiştir.³¹ Devlet-iktidar kavramlarının ortaya konulmasında esas olanın devletin ve iktidarın adaletle hüküm sürebilmesidir. Yönetimin meşruiyetini önemseyen Mâverdî, bu hususu siyaset felsefesinin en önemli kavramı olarak değerlendirmekte ve halifenin seçimi konusunu en ince noktasına kadar açıklamaktadır.

Mâverdî, halifenin meşruiyeti konusuna onda bulunması gereken vasıfları yukarıda da belirtildiği gibi derinlemesine açıklamakla başlar. Sonraki adım olarak halifenin seçimi konusunu ele alır ve açıklar. Halifenin seçimini gerçekleştirecek olan seçmenler grubunun (Ehlü'l-Hal ve'l-Akd) özelliklerini de önemser ve bu gurupta bulunanların özellikleri olarak şu hususları zikreder. Seçmen grubunda bulunacak olan bireyler her yönüyle doğru bilinen, âdil kimseler olmaları gerekmektedir. Halifeliğe aday olanlarda bulunması gereken vasıfları bilip değerlendirebilecek yetkinlikte olmaları esastır. Eğer birden fazla halife adayı mevcut ise hangisinin bu göreve ehil olduğunu seçebilecek bilgi ve tecrübeye sahip olmak önemlidir.³²

Bu değerlendirmeler ve açıklamalar halifenin meşruiyetini destekleyen ve gerçekleşmesini sağlayan en önemli kurallar manzumesi olarak değerlendirilebilmektedir. Mâverdî bu temel kavramları önemsemekte ve onların açıklamalarını özenle ortaya koymaktadır. Halifenin seçimini gerçekleştirmekle görevli olan seçiciler kurulunun varlığı temel hak ve hürriyetlerin korunması ve devamlılığının sağlanmasında var olan bir değer olarak ortadadır. Bu kurulda yer alabilmenin şartlarını ortaya koyarken en önemlisinin adil bir birey olması gerektiğini de unutmamak gerekmektedir. Bu değerlendirmeler çerçevesinde siyaset felsefesinin temel kavramları konusunda Mâverdî'nin görüşlerinin ortaya konulması önem arz etmektedir.

4. Mâverdî'nin Siyaset Felsefesi Kavramlarına ve Problemlerine Bakışı

Toplumların bilgelik, yiğitlik, ölçülülük ve adalet erdemleri çizgisinde bir yaşamı tercih ederek uygulamayı gerçekleştirdiklerinde yasalara gerek kalmadan da yönetilebileceğini savunan filozoflar erdemleri öne çıkarmaktadırlar. Temel

³¹ Mâverdî, *el-Ahkâmu's-Sultaniyye*, 1996, 42.

³² Mâverdî, *el-Ahkâmu's-Sultaniyye*, 1996, 17-18.

erdemlere insanların birbirleriyle olan ilişki ve iletişimlerinde değer verildiğinde bireylerin temel hak ve hürriyetleri de güvence altındadır. Siyaset felsefesi bireyi ve toplumu kendisinin en önemli unsurları olarak ele almaktadır. Mâverdî de bu bakış açısını önemsemiş ve bu bağlamda değerlendirmeler yapmıştır.

Mâverdî, bireylerinin toplu yaşama kuralları çerçevesinde yaşam sürmelerinin toplumun huzur ve refahının sağlanmasını gerçekleştirdiğini belirtir. Toplu yaşamın huzurunu sağlamada dinin, siyasi, hukuki, inzibati, iktisadi ve beşerî olmak üzere dayanaklarının önemli olduğunu ortaya koyar.

Mâverdî, el-Ahkâmu's-Sultaniyye dışında Teshilü'n-Nazar fi Ahlakı'l-Melik ve Siyaseti'l-Mülk adlı eserinde de siyaset felsefesiyle ilgili görüşlerini açıklamıştır. Mâverdî bu eserinde bireylerin aynı inanç değerlerini yaşam tarzları üzerinde gösterdiklerinde birlikte yaşamın sorunlarından uzaklaşacaklarını temel bir ilke olarak görür. Mâverdî'nin bu değerlendirmeleri, toplum üzerinde dinin etkili bir unsur olduğu gerçeğini açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Mâverdî, dinin bireylerin erdemli olmalarını sağlayan önemli bir etkileme merkezi olduğunu ifade eder.³³

Yönetenlerin siyasi otoriteyi etkin kullanımlarının toplumda azgınlık ve taşkınlık yapmaya meyilli olanları engelleyeceğini belirten Mâverdî, toplumun yetkin otoriteyle sükûn bulacağını belirterek siyaset felsefesinin temel kavramlarından olan siyasi otoriteyi önemseydiğini ortaya koyar. Mâverdî'ye göre siyasi otorite toplumun düzeninin sağlanmasını olumlu etkileyen kurallar manzumesidir. Halife ve yardımcıları olarak da belirtilebilecek olan vezirler devlet otoritesini adaletten ayrılmadan, zulme meydan vermeden kullanmakla görevlidirler.³⁴

Yöneticiler toplumun tüm sıkıntılarını gidermede etkin olmak zorundadırlar. Mâverdî ekonomiye ait konularda titiz davranmanın önemini vurgulayarak ihtiyaç içerisinde bulunanların ihtiyaçlarının makul bir şekilde karşılanmasında devletin yöneticilerinin cömert olmaları gerektiğini halifenin görevleri arasında zikretmiştir. Halife ve devletin yöneticileri beşerî ilişkiler içerisinde bulunduğu maiyetindekilere karşı merhametli, saygılı, hoşgörülü ve sabırlı olmakla sorumludurlar. Yöneticiler, bireylerin temel hak ve hürriyetleri konusunda hassas davranmak sorumluluğunu icraatlarında göstermeleri gerekmektedir.

Birlikte yaşama ve toplumsallaşmanın ihtiyaç duyduğu şey, şehir siyaseti olarak da ifade edilen yönetim şeklidir. Bu yönetimde en önemli görev devlet başkanı olan halifeye düşmektedir. Halife, siyasetini ve devlet düzenini adalet üzerine bina ederek yükseltmek durumundadır diyen Mâverdî, yöneticilerin siyasette hükümlerinin etkin bir şekilde uygulanması, hükümlerinin icrası ve iktisadi hayatın kontrolüyle sağlayabileceklerini belirtir.

³³ Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed Mâverdî, *Teshilü'n-Nazar fi Ahlakı'l-Melik ve Siyaseti'l-Mülk*, ed. Helal Serahan Muhyi (Beyrut: Daru'l-Arabi, 1981), 201.

³⁴ Mâverdî, *Teshilü'n-Nazar fi Ahlakı'l-Melik ve Siyaseti'l-Mülk*, 181.

4.1. Siyasi Sistemin Kaynağı Nedir?

Bu konuyu başlangıçta Fârâbî'nin bakışıyla kıyaslamak açıklanmasını kolaylaştıracaktır. Mâverdî, siyaset felsefesinin önemli sorularından biri olan, "iktidar kaynağını nereden almaktadır?" sorusuna çok dikkat çekici cevaplarını önemle vurgulamaktadır. Bu konuda idealist siyaset anlayışını önceleyen Mâverdî, hemen hemen aynı siyaset anlayışını benimseyen Fârâbî ile uyuşmaktadır. Mâverdî'nin bu idealist siyaset anlayışında siyaset, Tanrı veya bir ideal model alınarak yapılandırılmaktadır. Mâverdî Ahkâmü's- Sultaniyye'de, Fârâbî de Medinetü'l-Fazıla'da bu hususları açık bir şekilde ortaya koymaktadırlar. Mâverdî iktidarı şu iki temel üzerine inşa etmektedir: Bunlar kuruluş dönemi ve yönetim uygulamalarıdır.

Siyasi sistemin kuruluş dönemleri şu üç farklı esas üzerinde temellenmektedir. Kuruluş döneminde dinin temel değerlerinin önemi büyüktür. Halife, sistemini oluştururken dinin temel ilkelerini kendisine rehber olarak değerlendirecek ki kendisini destekleyen vatandaşlarının güvenini elde ederek iktidarının sürekliliğini sağlayabilsin.

Gücüyle otoriteyi sağlamış olan rejim, halkla ilişkilerinde adil davrandığında halkın güvenine mazhar olacak ve geçici de olsa desteklenebilecektir. Bu şekilde bir yönetimin teşkili halkına zulmeden yöneticilerin hilafına oluştuğu görülmektedir. Mal ve mülk ile otoriter bir sistemin oluşturulması zordur. Bu sistem oluşturulmuş olsa bile çok köksüz ve desteksiz olacaktır.³⁵

İstikrarlı bir yönetimin kuruluşunda dinin temel ilkelerinin önemli rol oynadığını belirten Mâverdî, insanların sistemin bir parçası olarak kendilerine karşı idarecilerin davranışlarını önemsediklerini belirtir. İdareciler maiyetindekilere karşı adaletli, eşit ve hoşgörülü olmak durumunda olmalıdırlar. Mâverdî, belirtilen bu özellikleri halifenin, vezirlerin ve diğer memurların özellikleri arasında en başta zikretmektedir.³⁶

Mâverdî siyasi sistemin kaynağını temel erdemlerde görmektedir. Bunları sıralarken adaleti en başta zikretmekte ve halifenin atanmasının engelleri arasında adaletsizliği zikretmektedir. Mâverdî, adalet erdeminin sadece halifede bulunması gereken bir erdem olmayıp bütün devlet memurlarının vasfı olması gerektiğini açıklıkla beyan etmektedir. Bu değerlendirmeler de göstermektedir ki Mâverdî siyasî düzenin adalet üzerine kurulması gerektiğini önemsemektedir. Vezirlerin ve görevli memurların vasıfları arasında en önemli olanın adaletle iş görmek olduğu vurgulanmaktadır.³⁷

³⁵ Mâverdî, *Teshilü'n-Nazar fi Ahlakı'l-Melik ve Siyaseti'l-Mülk*, 202-204.

³⁶ Mâverdî, *el-Ahkâmü's-Sultaniyye*, 1996, 15, 50, 110 vd.

³⁷ Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed Mâverdî, *el-Vizâre Edebü'l-Vezir*, ed. Muhammed Süleyman Davud-Fuad Abdü'l-Mün'in (İskenderiye: Dâru'l-Câmiati'l-Misriyye, 1976), 5-15.

Mâverdî siyaset felsefesi bağlamında değerlendirdiğimiz temel görüşleriyle kendi zamanında ortaya çıkmış olan temel yönetim problemlerine pratik çözümler sunmayı gerçekleştirmiştir. Halifenin özelliklerinden tutun vazifelerine, seçeceği görevlilerde bulunması gereken özelliklere varıncaya kadar yönetimle ilgili olan bu önemli konuları eserlerinde ve bilhassa Ahkâmu's-Sultaniyyede ortaya koymaya çalışmıştır. Onu bu özelliğinden dolayı İslâm siyaset felsefesinin temel değerlerinden olarak da zikretmek mümkündür. Maverdi, dünyada insani bir toplumun gerçekleşmesi için gerekli olan esasları bu temel değerler çerçevesinde görmektedir. Bu bağlamda şunu söylemek mümkündür ki, Mâverdî, İslam'ın genel anlayışından hareket ederek evrensel bir İslam toplumuna ulaşmayı amaçlayan anlayışın temsilcisidir.³⁸

4.2. Temel Hak ve Hürriyetlere ve Sosyal Hayatın İlkelerine Bakış

Siyaset felsefesiyle ilgilenmiş ve bu konuda görüş ortaya koymuş olan düşünürlerin temel hak ve hürriyetlere ve sosyal hayatın ilkelerine bakışları önemle değerlendirilmeleri gerekir. Mâverdî'nin bu konulardaki görüşleri ortaya konularak daha iyi anlaşılmasına katkı sağlanacaktır.

4.2.1. Temel Hak ve Hürriyetlere Bakış

Mâverdî, siyaset felsefesinin temel kavramlarından olan bireylerin temel hak ve hürriyetleri konusunun üzerinde önemle durmuştur. Temel hak ve hürriyetler konusu üzerinde ilk yazılı belgenin 10 Aralık 1948 de Birleşmiş Milletler genel kurulunda kabul edilen insan hakları evrensel beyannamesi olduğu göz önüne alındığında bu konuyla ilgili İslâm Medeniyetinin temel birikimlerinin bütünlüğü ve onların Mâverdî tarafından uygulama sürekliliğinin sağlandığı görülmektedir.

İlk olarak can ve mal emniyeti ve korunmasına bakıldığında görülen gerçek şudur. Halife idaresi altında bulunan vatandaşların can ve mal emniyetinin korunmasından birinci derecede sorumludur. Mâverdî bu sorumluluğun içerisine zimmileri ve halifenin maiyetinde bulunan bütün insanları da dâhil ederek alanı genişletmiştir.

Devletin birinci görevi, kendi içerisinde hayat süren bireylerin can emniyetinin sağlanmasıdır. Bu temel hak ve hürriyetlerin en önde gelenidir. Bu hürriyet bireylere sağlanamazsa diğer hürriyetlerin varlığının hiçbir önemi söz konusu değildir.³⁹ Bu temel ilkeyi esas olarak değerlendiren Mâverdî, insanların bu hürriyetinin muhafazasını devleti yönetenlerin birinci vazifesi olarak görmektedir.

Mal emniyetinin sağlanmasında da yöneticiler Müslüman, Müslüman olmayan farkı gözetmeksizin eşit davranmak durumundadırlar. Bu durumun önemini vurgulayan Mâverdî, devletin önemli sorumluluğu olarak bu görevini de yerine

³⁸ Ahmad Mubarak al-Baghdadi, "Mâverdî'nin Siyasî Düşüncesinde İnsan ve Toplum", *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, trc. Mustafa Sarıbiyık 5/2 (2003): 78.

³⁹ Kemal Göz, *İslam'da ve Milletlerarası Belgelerde Hürriyetler*, 2. Bs (Ankara: Fecr Yayınları, 2017), 104.

getirmesi gerektiğini ifade etmektedir. Bu hak ve hürriyetlerin korunmasında adalet ve yargı sisteminin önemini bilen halife, adalet dağıtacak olan görevlilerin seçiminde titiz davranmak ve işi ehline vermek vazifesiyle sorumludur.

Diğer hak ve hürriyetlere de işaret eden Mâverdî, Peygamber'in vedâ haccı hutbesinde belirttiği temel özgürlükleri korumada devletin hassas davranmasının görevi olduğunu belirtir. Yöneticilerin sorumluluklarını belirtirken en son hisbe teşkilatının sorumlulukları içerisinde bu hususu açıklıkla ve üzerine basa basa vurgulamaktadır.⁴⁰ İslâm'ın müntesiplerinden beklediği temel değerleri koruma sorumluluğunu yerine getirmeleridir. Siyaset felsefesinin de en önemli değerlerinden olan canın, malın, dinin, aklın ve neslin korunması sorumluluğu beş sorumluluk alanı olarak Mâverdî düşüncesinde de önemli değerlerdir. Bu temel beş sorumluluk alanı bireyin yaşam tarzının şekillenmesini sağlamaktadır.

Hisbe teşkilatı yöneticilerin temel görevlerini yerine getirme hususunda yöneticilerin en önemli yardımcılarındandır. Mâverdî, hisbe teşkilatıyla ilgili şu değerlendirmeleri yapmaktadır. Hisbe teşkilatı, iyilikler yapılmaz olduğunda iyiliklerin yapılmasını emretmek, kötülükler yapılmak durumunda olduğunda onların yapılmasını önlemek üzere oluşturulan görevlilerin teşkilatıdır. Mâverdî, hisbe teşkilatının varlığını "Sizden öyle bir cemaat bulunmalıdır ki onlar herkesi hayra çağırınsınlar, iyiliği emretsinler, kötülükten vaz geçirmeye çalışınsınlar"⁴¹ ayetine dayandırmaktadır.

Toplumda adaletli bir sistemin oluşumunda bizzat vatandaşlarla birinci derecede ilgili olan görevliler olarak hisbe teşkilatının önemini büyük olduğunu belirten Mâverdî Ahkâmus'-Sultaniyye'de bu teşkilata ayrı bir bölüm tahsis etmiştir.

Temel hak ve hürriyetler genel olarak yaşama hürriyeti, mal edinme hürriyeti, seyahat hürriyeti, din ve vicdan hürriyeti, düşünce ve ifade hürriyeti, eşitlik ve adalet başlıkları altında sınıflandırılabilir. Bu haklar genel olarak kısaca insan hakları olarak da isimlendirilmektedir. Devlet nizamında bu hakların bireyler için toplumu idare edenler tarafından korunması ve gerçekleştirilmesi en önemli sorumluluklardandır.⁴² Mâverdî bu temel hakların korunması ve vatandaşların bu haklarını herhangi bir sıkıntıya maruz kalmadan kullanabilmeleri hususunun sorumluluğunu siyaset felsefesinin temel ilkeleri çerçevesinde devlet başkanı olarak halifeye yüklemiştir.⁴³ Siyaset felsefesi üzerine yazılmış olan eserler yönetenlerin vasıflarının ele alındığı bölümlerinde bu sorumluluğu devlet başkanlarına yüklemiştir.⁴⁴ Yöneticilerin görevlerini layıkıyla yerine getirmeleri, bu değerlere verdikleri önemle ortaya konulabilmektedir. İnsanların dünyadaki mücadelelerinin

⁴⁰ Mâverdî, *el-Ahkâmü's-Sultaniyye*, 1996, 349 vd.

⁴¹ Al-i İmran 3/104.

⁴² Göz, *İslam'da ve Milletlerarası Belgelerde Hürriyetler*, 104-157.

⁴³ Mâverdî, *el-Ahkâmü's-Sultaniyye*, 1996, 40-42.

⁴⁴ Kınalızade Ali Çelebi, *Ahlâk-ı Alâî*, 247-272; Farabi, *El-Medinetü'l-Fâzıla*, trc. Nafiz Danışman (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2001), 87-90; Farabi, *İdeal Devlet (El Medinetü'l Fazıla)*, trc. Ahmet Arslan (Ankara: Divan Kitap, 2013), 95-100;

en önemli sebebi olarak elbette sahip olma duygusu gelmektedir. Ancak temel haklarını elde etme mücadelesini kesinlikle küçümsememek gerekmektedir.

Devletin korumasında yaşam mücadelesi veren bireylerin temel hak ve hürriyetleri, renk, dil, din ve cinsiyet ayrımı gözetilmeksizin halife tarafından adaletle korunması gereken önemli bir kazanım olarak belirtilir. Mâverdî bu hususu geniş bir şekilde ele almıştır. Halifenin temel görevleri zikredilirken bu başlıkların da ele alındığı görülmektedir.⁴⁵

Yaşama hürriyetine ek olarak vatandaşların dini değerlerinin korunması, mallarının güven altında tutulması da önemli temel haklardan olarak varlıklarını sürdürmektedirler. Hz. Peygamber'in vedâ haccı hutbesi bu hususta önemli bir insan hakları manifestosu niteliğindedir. Yaşama hürriyeti, mal edinme hürriyeti, inanç hürriyeti ve ifade hürriyeti ile ilgili ilkelerin veda haccı hutbesinde açıklıkla ortaya konulduğu görülmektedir.⁴⁶ Bu hususu bilen halife, bu değerleri korumak sorumluluğunu yüklenmiştir.

Temel hak ve hürriyetler konusunda İslâm'ın temel ilkeleri çerçevesinde yöneticiler gerekli hassasiyeti göstermek durumundadırlar. Mâverdî'nin ortaya koymaya çalıştığı yönetim modelinde yöneticiler, Allah'ın emirleri ve Peygamberinin direktiflerine uygun bir şekilde yönetim ortaya koymak sorumluluğu içerisindeyler. Yönetim sisteminin oluşumunda sosyal hayatın gerektirdiği şekil içerisinde hareket etmek ve adaletle hükmetmek en önemli ilkeler olarak zikredilmektedir.

Bu açıklamalar çerçevesinde Mâverdî'nin siyaset felsefesinin en önemli kavramlarından olan temel hak ve hürriyetlere gerekli ehemmiyeti verdiği görülmektedir. Mâverdî, devletin himayesi ve koruması altında bulunan bütün insanlara karşı adaletle davranmak Halifenin ve yöneticilerin sorumluluğunda olduğunu açık bir şekilde ifade etmektedir.

4.2.2. Sosyal Hayatın İlkelerine Bakış

Maverdi, devletin ve yöneticilerin varlığını sosyal hayatın devamlılığının sağlanmasının en önemli unsurları olarak görmektedir. İnsan neslinin devamlılığı, bireylerin birbirlerine hizmet ve yardımlaşma ile sağlandığı gerçekliği Mâverdî'nin siyaset felsefesine bakışını şekillendirmektedir. İnsanlar ihtiyaçlarını akıl ve fikri gelişimin neticesinde karşılayabilmektedirler. Burada esas olan insanın diğer canlı türü olan hayvanlardan ayrıldığı noktadır. Onlar ihtiyaçlarını tabii yollarla kendilerine verilen yetileriyle elde edebilmeyi gerçekleştirebilmektedirler. Ancak insanoğlu temel ihtiyaçlarını akıl ve fikrini kullanmanın sonucunda elde edebilmektedir.

İnsanoğlu temel ihtiyaçlarını yalnız başına karşılayamamaktadır. Her bir ihtiyacını karşılayabilmek için farklı meslek mensuplarının ürettiklerine ihtiyaç duymaktadır. Bu tespitler insan neslinin toplumsallığının ne kadar önemli ve gerekli

⁴⁵ Mâverdî, *el-Ahkâmu's-Sultaniyye*, 1996, 15, 50.

⁴⁶ Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi* (Ankara, 2003), 276.

olduğunu ortaya koymaya yetmektedir. Toplumsallık belirli ilkelerin toplum içerisinde içselleştirilerek uygulanıyor olmasını gerektirmektedir. Toplumsallığın sağlıklı bir şekilde gerçekleşebilmesinin şartları siyaset felsefesi bağlamında kanun koyucunun yasaları, adil hükümdar ve faydalı ekonomik güç olarak ortaya konulmaktadır.⁴⁷

Toplumsallık için gerekli olan bu şartlar devleti ve yöneticisinin temel vasıflarını açıklamaktadır. Mâverdî, bu şartların devletin kuruluşu ve devamlılığının önemli ilkelerinden olduğunu açık bir şekilde ifade etmektedir.⁴⁸ Kanun koyucunun yasaları, içeriğinde toplumun düzeni için gerekli olan emirler, yasaklar ve uyulması gereken temel kuralları toplamaktadır.

Adil hükümdar, insanlar arasında kanun koyucunun yasalarını adaletle uygulamakla sorumluluğunu yerine getirebilecektir. Yönetici, yönetimi altında bulunan insanların tamamına karşı adil olmakla görevlidir. Bu idareci formu, filozoflar tarafından mutlak hükümdar olarak isimlendirilirken, daha sonraları ona halife ve yaptığı işe de hilafet adını vermişlerdir. Adil yöneticiye Eflatun, âlemlerin yöneticisi derken, Aristoteles ise ona şehri, devleti koruyan medeni insan olarak hitap etmektedir.⁴⁹ Toplumsallığın önemli ilkelerinden olan hükümdarın özellikleri konusunu Mâverdî çok önemsemiş ve bu özellikleri maddeler halinde ortaya koymuştur. Bu özellikler geniş bir şekilde yukarıda zikredilmiş idi.

Faydalı ekonomik güç ilkesi, toplumsallığın olmazsa olmaz ilkelerindedir. İnsanlar kendilerine faydalı olurlarken diğer insanlara da faydalı olabilmeyi gerçekleştirmeye çalışmalıdırlar. İnsan, temel ihtiyaçlarını karşılama hususunda başkalarına yük olup onların üzerinde asalak gibi yaşamayı seçmemesi ilkesini hayata geçirmelidir. Hayırlı bir birey olabilmek için diğer insanlara faydalı olmanın bir medeniyet göstergesi olduğu şuuruyla insanlara faydalı olmak, önemli bir toplumsallık ilkesi olarak devletin varlığının teminatıdır. Burada şu kıssayı hatırlamak faydalı olacaktır: Bir köşede kör ve kötürüm bir tilkiyi gören insanoğlu onun nasıl beslendiğini merak eder ve onu izlemeye başlar. Çok geçmeden bir aslan görünür. Avını tilkinin yanında yer ve oradan ayrılır. Daha sonra tilki arta kalanlarla beslenir. Çok geçmeden başka bir yırtıcı avını yer ve kör, kötürüm olan tilki arta kalanla karnını doyurur. Bu kişi gördüklerinin sonucunda bir mağara köşesinde tilki gibi rızkını beklemeye başlar. Bu sırada ona şöyle bir ilham gelir. Ey cahil, kör ve kötürüm tilki gibi rızkını bekleyeceğine, avcı aslan gibi rızkını kazanıp fazlasıyla da muhtaçlara gıda tedarik etmeyi seçmen daha iyidir. Bu olay zinciri de açıklamaktadır ki, insan çalışıp rızkını kazanmalı ve diğer muhtaçları da gözetmelidir. Buradan açık bir şekilde ortaya çıkan gerçek şudur. İnsanın faydalı ekonomik gücünü kendisi ve muhtaçlar için kullanması toplumsal hayatın en önemli ilkelerindedir.

⁴⁷ Kınalızade Ali Çelebi, *Ahlâk-ı Alâî*, trc. Murat Demirkol (Ankara: Fecr Yayınları, 2016), 371.

⁴⁸ Mâverdî, *el-Ahkâmü's-Sultaniyye*, 1996, 50.

⁴⁹ Kınalızade Ali Çelebi, *Ahlâk-ı Alâî*, 2016, 373.

Mâverdî, devletin varlığının sürdürülmesi bağlamında sosyal hayatın temel ilkelerinin toplumu oluşturan bireyler ve yöneticiler tarafından içselleştirilerek uygulanmasını önemsemektedir. Mâverdî yöneticinin siyasi otoritesinin din ve ahlak normlarıyla sınırlandırıldığını söyleyerek sosyal hayatı şekillendirmedeki kuralların mahiyetini ortaya koymaktadır. Burada dikkat çeken en önemli ilke adalet erdeminin uygulanmasıdır. Mâverdî, halifeden başlamak üzere bütün idarecilerde bulunması gereken erdem olarak başta adalet erdeminin zikretmektedir. Adalet erdemi, toplumun birlikteliğini ve bu birlikteliğin sürekliliğini sağlayan en önemli unsurlardan biridir. Bu ilke siyaset felsefesinde yöneticilerin edinmesi gerekli özelliklerin başında zikredilmektedir.

SONUÇ

Mâverdî, tarihi kaynakların belirttiği şekilde yaşadığı dönemin etkili bir siyasi bireyidir. Yönetim ve siyasette etkin olanların vasıflarıyla ilgili olarak mevcut problemleri yaşayarak gördüğünden çözüm üretebilmek adına önemli değerlendirmelerde bulunmuştur. Mâverdî, siyaset anlayışı konusunda Fârâbî gibi idealist siyaset anlayışını benimsemiştir. Hilafetin Allah adına insanın yönetimi olduğunu belirterek uygulamaları hususunda geniş açıklamalarda bulunmuştur. Devlet ve oluşumunu ele aldıktan sonra halifenin özellikleri ve görevleri konuları siyaset felsefesi bağlamında önemle üzerinde durulan başlıklar olarak dikkatini çekmiştir. Halifenin temel vasıflarını ve sorumluluklarını maddeler halinde önemle vurguladığı her yönüyle değerli eseri Ahkâmu's-Sultaniyye bu yönüyle de önemli bir çalışma olarak siyaset felsefesi alanında yerini almıştır. Halifenin görev ve sorumluluklarının yanında vezirlerin ve görevli devlet memurlarının da görevlerinin ve sorumluluklarının açık bir şekilde ortaya konulduğu görülmektedir.

Siyaset felsefesinin temel kavramları üzerinde Mâverdî önemli değerlendirmelerde bulunmuştur. Mâverdî, siyaset felsefesi bağlamındaki değerlendirmelerini yaşamış olduğu toplumun içerisinde bulunduğu temel yönetim problemlerine bir çözüm bağlamında ortaya koymuştur. Bunun yanında siyaset felsefesinin temel sorularına da cevaplar aradığı açıklamalarında görülmektedir. Devlet, yönetim, yöneticiler ve bireyin temel hak ve hürriyetleri konularını açık bir şekilde ele aldığı tespit edilmektedir.

Mâverdî, devletin görevi olarak içerisinde yaşayanların can, mal, akıl, namus ve dinin korunması hususunda üzerine düşenleri yapması gerektiğini belirtir. İnsan yaşatılacak, korunup kollanacak ki devletin varlığı da korunup kollanabilsin. Bu düstur Mâverdî'nin siyaset felsefesi değerlendirmelerinin en önemli kısmını oluşturmaktadır. Bu bağlamda insanların temel hak ve hürriyetlerinin korunmasının devletin ve devleti yönetenlerin en önemli görevi olduğunu belirten Mâverdî, bu hususun adaletle yerine getirilmesi gerektiğini dikkatlere sunmaktadır.

Mâverdî, yöneticilerin vasıflarını ve sorumluluklarını açık bir şekilde ortaya koymuş ve en önemli unsurun adaletin sağlanması olduğunu belirtmiştir. Mâverdî, yöneticinin siyasi otoritesinin din, ahlak normları tarafından sınırlandırılabilirliğini

söyleyerek birlikte yaşamının temel ilkelerini de ortaya koymuş olmaktadır. Bu yönüyle Mâverdî, İslam Siyaset Felsefesi alanında öncü düşünürler arasındadır. Onun siyaset felsefesinin temel kavramlarına yaklaşımı ve değerlendirmesi önemlidir.

KAYNAKLAR

- Aydın, Fatih. "Ahlâk ve Siyasetin Belirleyici İlkesi Olarak Adâlet: Mâverdî Merkezli Okuma". *Eskiyeni Dergisi*. 42 (Eylül/September 2020) (2020): 1077-1094.
- Baghdadi, Ahmad Mubarak al-. "Mâverdî'nin Siyasî Düşüncesinde İnsan ve Toplum". *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Trc. Mustafa Sarıbyık 5/2 (2003): 77-99.
- Baghdadi, Ahmad Mubarak al-. *The Political Thought of Abu Al-Hasan al-Mawardi*. Edinburg: PHD: University of Edinburg, 1981.
- Birsin, Mehmet. "Ebu'l-Hasen El-Mâverdî'nin Ahlak Anlayışı". *Gaziantep University Journal of Social Sciences*. 17 Etik Özel Sayı (2018): 47-57.
- Celeleddin Devvani. *Ahlâk-ı Celâlî*. Trc. Ejder Okumuş. Ankara: Fecr Yayınları, 2019.
- Çiftçi, Osman Zahid. "Mâverdî Düşüncesinde Din-Devlet İlişkisi",. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi / Journal of Social Sciences* NO: 2,;/Ekim / October (2012): 81-99.
- Çolak, Abdullah. "Mâverdî Ve El-Ahkâmu's-Sultaniyyesi",. *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 5/1 (2016): 173-214.
- Eflâtun,. *Devlet*. Trc. Çev. S.Eyüboğlu-M.A.Cimcoz,. İstanbul, 1975.
- Farabi. *El-Medinetü'l-Fâzıla*. Trc. Nafiz Danışman. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2001.
- Fârâbî. *İdeal Devlet (El Medinetü'l Fazıla)*. Trc. Ahmet Arslan. Ankara: Divan Kitap, 2013.
- Göz, Kemal. *İslam'da ve Milletlerarası Belgelerde Hürriyetler*. 2. Bs. Ankara: Fecr Yayınları, 2017.
- Göz, Kemal - Mutluel, Osman. *Felsefeye Giriş*. 2. İstanbul: Gümüşev Yayıncılık, 2018.
- Hamidullah, Muhammed. *İslâm Peygamberi*. 2 Cilt. Ankara, 2003.
- Kallek, Cengiz. "Mâverdî". *TDV İslam Ansiklopedisi* 28 (2003): 180-186.
- Kallek, Cengiz. "Mâverdî'nin ahlâkî, içtimaî, siyasi ve iktisadi görüşleri". *Dîvân İlmi Araştırmalar Dergisi*. 17 (Şubat 2004): 219-265.
- Kınalızade Ali Çelebi. *Ahlâk-ı Alâî*. Trc. Murat Demirkol. Ankara: Fecr Yayınları, 2016.
- Köse, Saffet. *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu*. 1. Bs. Konya: Mehir Vakfı Yayınları, 2014.
- Kur'an-ı Kerim*. DİB Yayınları, 1993.

- Mâverdî, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed. *el-Ahkâmu's-Sultaniyye*. Ed. İsam Faris el-Harestani - ve Muhammed İbrahim ez-Zağli. Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, 1996.
- Mâverdî, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed. *el-Ahkamu's-Sultaniyye İslâmda Hilafet ve Devlet Hukuku*. Trc. Ali Şafak. İstanbul: Bedir Yayınevi, 1976.
- Mâverdî, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed. *el-Vizâre Edebü'l-Vezir*. Ed. Muhammed Süleyman Davud-Fuad Abdü'l-Mün'in. İskenderiye: Dâru'l-Câmiati'l-Mısriyye, 1976.
- Mâverdî, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed. *Teshilü'n-Nazar fi Ahlakı'l-Melik ve Siyaseti'l-Mülk*. Ed. Helal Serahan Muhyi. Beyrut: Daru'l-Arabi, 1981.
- Menekşe, Ömer. "Ehl-İ Sünnet Düşüncesinde Devlet Anlayışı: Mâverdî Örneği". *Marife Dergisi*. Yıl:5/Sayı:3 (2005): 135-147.
- Menekşe, Ömer. "İslam Düşünce Tarihinde Devlet Anlayışı: Mâverdi Ve Nizâmülmülk Örneği". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi V/3* (2005): 193-211.
- Şimşirgil, Ahmet. *Ertuğrul'un Ocağı*. 14. Bs. İstanbul: Timaş Yayıncılık, 2013.